נשיאת ארגון זכויות האזרח האמריקאי, ACLU, פרופ' סוזן הרמן, מזהירה מאדישות הציבור למעקב של ממשלות אחר אזרחיהן בחלק מהמלחמה בטרור:

אנשים חושבים 'אם אין לי סודות אז מה אכפת לי שהממשלה תדע עליי הכל', אבל בסופו של דבר הם יתחילו להיזהר ולצנזר עצמם

בשנים האחרונות נחשף כי ממשלת ארה"ב מפעילה מנגנוני חיפוש מידע אוטומטיים עצומים בהיקפם על כל אזרחי העולם בסלולר, ברשתות החברתיות ובאי־מייל - והכל בשם ביטחון המדינה ● פרופ' הרמן קובלת על אדישות הציבור לנושא: "רבים חושבים שמאחר שהם לא קשורים לטרור, החקיקה למניעת טרור לא נוגעת אליהם, אבל הם טועים" ● נשיאת ה־ACLU מבהירה: "הפרטיות היא בסיס שבלעדיו אין חירויות יסוד, כמו חופש המחשבה, הביטוי והעיתונות" / גור מגידו

אם חשבתם שהחיבור בין האגודה לזכויות האזרח לבין פיקוח חוקתי של בית המשפט העליון הוא המצאה ישראלית, חשבו שוב. במשך קרוב למאה שנים, נלחם בארה"ב ארגון זכויות האזרח האמריקאי, ה־ACLU (American Civil Liberties Union), למען זכויות האזרח וחירויות הפרט במדינה, משיג הישגים מבחינתו, וסופג ביקורות על חלק מצעדיו. הארגון שהוקם סביב סוף מלחמת העולם הראשונה, על רקע מעצרים המוניים ללא צווים של מי שמנו רדיקליים ואנרכיסטים, מצא את עצמו בסוף שנות ה־70 של המאה שעברה מגן על זכותם של ארגונים נאו־נאצים להפגין, בשם הגישה הליברטריאנית המובהקת של הארגון.

בין לבין, נאבק הארגון נגד הכלאת נתינים יפנים במחנות ריכוז במלחמת העולם השנייה; השתתף במאבק שהוביל לפסק הדין הידוע "בראון נ' מועצת החינוך", ששם סוף לאפליה הגזענית בבתי הספר וקבע שאין דבר כזה "נפרד אבל שווה"; נלחם למען הזכות לפרטיות ונגד מתקן הכליאה בגוואנטנמו; וביקר ועדיין מבקר את מדיניות הכליאה בארה"ב בכלל. "יש בדמוקרטיה פרדוקס", אומרת פרופ' סוזן הרמן, נשיאת ACLU, בראיון מיוחד ל"גלובס". "היא מעניקה לאזרחים את החופש להיות אדישים לגבי הזכויות שלהם. אחד התפקידים שלנו הוא לשכנע את האנשים שהחירויות שלהם חשובות".

חופש ביטוי בע"מ

פרופ' הרמן היא מומחית למשפט חוקתי המשמשת גם מרצה ב־Brooklyn Law School. הרמן הגיעה לישראל לפני כמה שבועות כדי להשתתף בכנס "חופש העיתונות: אתגרים חדשים, מחויבויות ישנות", של מועדון העיתונאים ירושלים, שנערך במשכנות שאננים. דווקא המשפטנית שמגיעה ממדינה שחוקתה אוסרת להגביל את חופש העיתונות, מצביעה על כך שהמצב החוקי אינו הכל מבחינת חופש העיתונות ושיש חשיבות לתפיסות העולם ולתעוזה של עיתונאים כדי להבטיח נורמה חופשית של מידע לאזרחים.

בניגוד למדינות כמו ישראל, בהן פועלת עד היום צנזורה צבאית על נושאים הקשורים לביטחון המדינה, החוקה האמריקאית מבטיחה חופש עיתונות בלתי מוגבל - על הנייר. אותו חופש הוא זה שאפשר לעיתון כמו ה"וושינגטון פוסט" לפרסם פרטים מתוך תוכנית חסויה ביותר - ה־PRISM - תוכנית ההאזנות של הרשות לביטחון לאומי האמריקאית, ה־NSA, ב־2013. "דווקא החשיפה החשובה הזו והדרך שהתגלגלה מוכיחה שגם בארה"ב חופש העיתונות אינו מוחלט, והוא חשוף ללחצים שונים", אומרת הרמן בהתייחסות לסרט "ארה"ב של הסודות" ששודר בתוכנית "פרונטליין" בערוץ PBS האמריקאי לפני כשנה, אודות תולדות פרשת אדוארד סנואודן, וחשיפתה של תוכנית ה־PRISM. הסרט חשף שב־2004 נעתר עיתון ה"ניו־יורק טיימס" ללחצי ממשל בוש, ונמנע מפרסום תחקיר ובו פרטים אודות ריגול מאסיבי שערכה NSA נגד אזרחי ארה"ב, בניגוד למסגרת שהחוק האמריקאי התווה לה באותו הזמן, וללא קבלת צווים שיפוטיים כפי שהחוק דרש. במילים אחרות, ממשלת ארה"ב ריגלה אחרי אזרחיה שלא כדין, ודווקא העיתון שנחשב לספינת הדגל של הליברליות ושל ערכים כמו שקיפות שלטונית, בחר לצנזר את עצמו מפרסום הסיפור, בעקבות טענות על פגיעה בביטחון המדינה. הסיפור בסופו של דבר פורסם בשלהי 2005, לאחר שג'יימס רייזן, הכתב שחשף את הסיפור איים לפרסם את המידע בעצמו, ואז נכנע ה"ניו־יורק טיימס" ללחצו ופרסם את הפרטים.

"גבולות חופש העיתונות או הביטוי אינם נקבעים בהכרח בחקיקה פורמלית אלא גם בתפיסות עולם. בארה"ב נוצרה תוצאה הפוכה: בגלל המצב החוקי שאין צנזורה - נוצרה מסורת של זהירות יתר בקשר לפרסומים. גם תפיסות ומסורות יכולות להגביל את חופש העיתונות"

"הפרשה הזו מלמדת אותנו שמגבלות חופש העיתונות או הביטוי אינם נקבעים בהכרח בחקיקה פורמלית או בחוקה, אלא גם בתפיסות עולם", אומרת הרמן. "בארה"ב נוצרה נורמה הפוכה: בגלל המצב החוקי שאין צנזורה - נוצרה מסורת של זהירות יתר בקשר לפרסומים - וזה משהו ששווה לתת עליו את הדעת - גם תפיסות ומסורות יכולות להגביל את חופש העיתונות".

כפי שנראה בהמשך, מהתמונה שמציירת הרמן עולה שהסרת המגבלות החוקיות מעל חופש העיתונות היא רק שלב בדרך למכשול הבא בהשגת שינוי באמצעות חשיפה עיתונאית - אותו מכשול הוא האדישות הציבורית.

עלות מול תועלת

שבועות בודדים לאחר פיגועי ה־9/11 בשנת 2001 במגדלי התאומים בניו־יורק ובפנטגון, חוקק הקונגרס האמריקאי את ה"Patriot Act (הפטריוט אקט)" - חקיקה ששמה המלא הוא "החוק לאיחוד וחיזוק אמריקה על־ידי מתן כלים מתאימים לעצור ולחסום טרור". החוק מעניק לרשויות האכיפה הפדרליות סמכויות חיפוש וחקירה נרחבות, בבתים, טלפונים, תיבות אי־מייל ועוד. זאת, במקרים מסוימים ללא צורך באישור מבית משפט, ועם פיקוח שלדעת מבקרי החוק הוא רחוק ממספק. ה"פטריוט אקט" עודכן לאורך השנים עד שהפך לימים לחלק מהבסיס החוקי להאזנות הסתר הנרחבות שמבצע NSA לאזרחי העולם כולו, בהם אזרחי ארה"ב, לרבות באמצעות הוראות שעה שהוספו לחוק.

במאי 2013 חשפו תחקירים של ה"וושינגטון פוסט" וה"גרדיאן" הבריטי תוכניות האזנות וריגול אוטומטיות (ש־PRISM היא אחת מהן), שהתבססו על מסמכים שסיפק אדוארד סנואודן, עובד חברת "בוז אלן המילטון", קבלנית המשנה של NSA. התחקירים חשפו מנגנוני חיפוש מידע אוטומטיים עצומים בהיקפם שמפעילה ממשלת ארה"ב על כל אזרחי העולם בתכתובות ובחשבונות האי־מייל, ברשתות החברתיות, בסלולר ועוד. כל שיחת טלפון, כל אי־מייל, כל פוסט ברשת חברתית וכן הלאה, של כל אחד מאיתנו - הכל מנוטר ומנותח על־ידי מחשבים ולעתים גם על־ידי אנשים כחלק מהמאמץ להילחם בטרור. אי־אפשר לחלוק על כך שזוהי הפגיעה החמורה ביותר בפרטיות שנחשפה בהיסטוריה. ולמרות החשיפה המרעישה, ה־NSA, לא כל שכן העולם, לא עצר מלכת. אדישות.

"רבים חושבים שמאחר שהם בעצמם לא קשורים לטרור, החקיקה למניעת טרור לא נוגעת אליהם. חלק מהפעילות שלנו היא להסביר להם שהם טועים", אומרת הרמן. "אפשר להבין את האווירה סביב המהלכים שהחלו בהם שישה שבועות לאחר ה־9/11, אבל חלק מהדברים נבחנו שוב עשור לאחר החקיקה וחלקים אחרים נבחנים גם היום. נדמה לי שלא מספיק אנשים עצרו כדי לחשוב האם המהלכים האלו באמת הועילו. אני לא מטילה ספק במניע לחקיקה מלכתחילה, אבל אני מעלה את שאלת העלות והתועלת, שלא נשאלת מספיק".

● את לא שותפה לתחושה שהחשיפה של סנואודן יצרה ספקות בקשר לשיח על "מניעת טרור"?

"לצערי, לא מספיק. אנשים עדיין שבויים בתודעה של 'אין לי סודות, אז מה אכפת לי שהממשלה תדע עליי הכל'. לדעתי יש סיבות רבות שיהיה לאנשים אכפת. קח, לדוגמא, את נושא חירויות הפרט - חופש הביטוי, חופש הפולחן וחופש העיתונות. אם אתה חושב שהממשלה מאזינה לך, בסופו של דבר תתחיל להיזהר, תתחיל גם לנקוט צנזורה עצמית, אולי תשקול אם להסתובב בסביבה מסוימת ועוד.

"לדוגמא, מוסלמים בארה"ב נמנעים מלתרום למפעלי צדקה דתיים. בשנים האחרונות היו מפעלים שכאלו ששימשו למימון טרור, ומאז הרשויות הרחיבו את היריעה והחלו לחשוד כמעט בכל מפעל צדקה מוסלמי. התוצאה היא שיש אפקט מצנן בקרב מוסלמים, שתפיסת העולם שלהם אומרת שיש לתת צדקה. הם נמנעים מלממש את תפיסת עולמם כדי לא לעלות על ה'רדאר' של הרשויות הפדרליות. לכן אני אומרת שהפרטיות היא הבסיס לחופש המחשבה, הביטוי, העיתונות. למעשה, הפרטיות היא בסיס שבלעדיו אין חירויות יסוד".

פרופ' הרמן. "סופרים אמריקאים רבים העידו שהם נוקטים צנזורה עצמית" (צילום: אוריה תדמור)

צנזורה עצמית

דוגמא נוספת שנותנת הרמן, הוא סקר שערך הארגון הבינלאומי "פן אינטרנשיונל", המאגד סופרים ומשוררים ברחבי העולם. בסקר של "פן" השתתפו 520 סופרים ומשוררים מארה"ב, שרבים מהם העידו שהם נוקטים צנזורה עצמית מכל מיני סוגים, בשל המחשבה שדברים שיכתבו מנוטרים על־ידי הרשויות. 28% מהמשתתפים העידו שהפחיתו או הפסיקו את פעילותם ברשתות חברתיות בשל המודעות לתוכניות הניטור של הרשויות בארה"ב; 24% העידו שנמנעו מהעלאת נושא מסוים בשיחות טלפון או באי־מייל; 16% מסרו שנמנעו מחיפושים מסוימים במנועי חיפוש באינטרנט או מביקור באתרי אינטרנט מסוימים הנחשבים לשנויים במחלוקת; ו־13% העידו שהשתמשו באמצעי מיוחד, כמו דפדפן מוצפן או חלונית "אינקוגניטו" בדפדפן, כדי להסתיר את טביעת הרגל הווירטואלית של הגלישה שלהם באינטרנט.

● אולי הבעיה היא שאנחנו חיים בעולם דיגיטאלי שבו אנחנו משאירים עקבות למחשבות שלנו? הרי כל האקר מחונן מספיק או ממשלה במדינת עולם שלישי יכולה לחדור למחשב שלנו ולגלות מה שמתרוצץ לנו במוח. למה להיטפל לשאלת הסמכות של רשויות האכיפה? אולי בעצם האינטרנט הרג את הפרטיות?

"אבא שלי היה אומר ש'מנעולים זה עבור אנשים ישרים'. גנב שרוצה להיכנס אליך הביתה - המנעול לא יעצור אותו. כך גם האקר שרוצה לחדור למחשב שלך. המנעול הוא הצהרה שלחדור לבית שלי - זה דבר אסור. בדומה, יש למצב החוקי השלכה בכל הנוגע לאנשים ולארגונים שומרי חוק. בנוסף, צריך לקחת בחשבון שיש סוג של כוח שרק מדינות מחזיקות בו. גם אם אדם פרטי או ארגון פרטי יכול לפרוץ למחשב שלי ולרגל אחרי, לאותו האדם או הארגון אין סמכות לעצור אותי, לאסור את כניסתי או את יציאתי מהמדינה. לכן, חשוב שמי שיש לו סמכויות כאלה נרחבות כלפינו, לא יקבל לידיו סמכויות נוספות לחדור ביתר קלות לפרטיות של אזרחים, גם אם זה דבר פשוט מבחינה טכנית".

ריגול אחר זרים

בדיון המתקיים לאחרונה בארה"ב סביב הגבלת סמכויות ה־NSA לרגל אחר אזרחים באמצעות אלגוריתמים אוטומטיים, ישנה מוסכמה: הריגול הדיגיטלי אחר אזרחי מדינות זרות הוא מקובל. בתחילת יוני האחרון עדכן הקונגרס האמריקאי את הוראת השעה בעניין הפעלת תוכניות הניטור האוטומטיות של רשויות האכיפה הפדרליות, כך שהריגול הממוכן אחר אזרחים אמריקאים יופקד לפיקוח שיפוטי. השאלה האם להחיל מגבלה כלשהי על הריגול הדיגיטלי אחר אזרחים זרים כלל לא עמדה על הפרק.

● אם הולכים לפי העקרון שלכל מדינה יש סמכות לרגל אחרי אזרחים זרים, שיתוף הפעולה בין סוכנויות הביון במדינות שונות יביא לכך שכל מדינה תקבל את נתוני התקשורת על אזרחיה ב'דלת האחורית', או מה משנה ההגבלה החדשה על NSA?

"זאת אכן בעיה, אך למיתון הסמכויות של NSA יכול להיות אפקט חיובי גם בנסיבות הקיימות. הרשויות יצטרכו לעבוד הרבה יותר קשה כדי לקבל מידע, גם אם יוכלו לקבל אותו מצד שלישי. לפי החקיקה החדשה, הרשויות לא יחזיקו אצלם בזמן אמת מאגרים עצומים עם כל המידע על האזרחים, אלא יצטרכו להעביר לספקיות התקשורת השונות בקשות תחת פיקוח מסוים. תהיה לזה תרומה חשובה, משום שהרבה מהאפקט המצנן על חופש הביטוי נובע מהתחושה שהרשויות מרגלות אחריך בזמן אמת. מספיק שהתחושה הזו תיעלם וזה יכול להפחית את תופעת הצנזורה העצמית". ●

על עיוורון הצבעים של מערכת אכיפת החוק

"יש להסיט תקציבים מכליאה לחינוך"

אם יש מי שמייחס לישראל את התפיסה שכוח הוא הפתרון לכל הבעיות, אולי כדאי להפנות אותו לניירות העמדה של ארגון זכויות האזרח האמריקאי, ה־ACLU, בעניין כלואים בארה"ב. אחת מהעמדות הנחרצות שנוקט ACLU בשיח הציבורי בארה"ב נוגעת למערכת המשפט הפלילי האמריקאית, הנוקטת לדעת הארגון יד ברזל כלפי עבריינות על חשבון התמודדות עם בעיות חברתיות, במיוחד בכל שזה נוגע לבני מיעוטים ואוכלוסיות מוחלשות.

מסוף שנות ה־70 ועד היום גדל מספר האסירים בארה"ב בקרוב ל־800%. מנתונים רשמיים של ממשלת ארה"ב עולה כי בארץ ההזדמנויות הבלתי מוגבלות, כלואים כיום כ־2.4 מיליון אזרחים, המהווים 0.71% מהאוכלוסיה. מדובר בנתון הגבוה ביותר בעולם. בישראל, לשם השוואה, הנתון עומד על 0.22%. ואולם, הקלות היתרה שבה מוצאים עצמם בני אוכלוסיות מסוימות מאחורי סורג ובריח, מדאיגה עוד יותר. מחקר של מכון PEW מהשנים האחרונות מראה שאחד מכל 15 גברים שחורים הוא אסיר, זאת בהשוואה לנתון מקביל של אחד מכל 36 גברים היספנים או אחד מכל 106 גברים לבנים.

"יש לנו יותר אסירים בארה"ב מכל מדינה אחרת על פני כדור הארץ, וזה לא משנה אם תספור את זה כשיעור מתוך האוכלוסיה או כמספר מוחלט", אומרת פרופ' סוזן הרמן, נשיאת ACLU. "ישנה תודעה שמניחה יותר מדי בקלות שבעיה שנתקלים בה, צריך לפתור באמצעות מערכת אכיפת החוק. מין גישה של 'בואו פשוט נרחוף אותם לכלא למשך זמן ארוך'. זה ניסוי שלא צלח, ואני לא מדברת רק על מיליארדי הדולרים שמושקעים בכליאת אנשים".

אכיפה לפי אפיון גזעי

אחד מהפרסומים הבולטים בתחום המאבק באכיפת החוק הנוקשה כלפי בני המיעוט השחור הוא הספר "חוקי ג'ים קרואו החדשים - כליאה המונית בעידן של עיוורון צבעים", שחיברה פרופ' מישל אלכסנדר, פעילה בכירה לשעבר בעצמה ב־ACLU. במרכז הספר מוצגת תזה שהיא מעין כתב אישום נגד מדינות הדרום בארה"ב, שהחליפו לטענת אלכסנדר את חקיקת ההפרדה הגזענית באכיפה נוקשה של הדין הפלילי בהתבסס על "אפיון גזעני" (Racial Profiling) של חשודים.

"האירוניה היא שמיליארדי הדולרים שעולה לכלוא את כל אותם אפרו־אמריקאים", מסבירה הרמן, "באים על חשבון תקציבי החינוך. ישנה תופעה שמכונה 'הצינור מבית הספר לבית הכלא' - ילדים שנזרקים מבתי הספר, ימצאו את עצמם בבתי הכלא בסבירות גבוהה, כפי שהמחקרים מראים. ההשקעה בכליאה, מנקודת הראות של המדינה היא תשלום בשביל לאכסן אדם במקום שנזק לה. פרט לנזק לאדם עצמו, יש לזה גם נזקים סביבתיים - הרס המשפחות שחיות הרחק מיקיריהם והפגיעה בתקציבים אחרים, כמו החינוך. המאמץ שלנו הוא לשכנע את המדינות לשנות מדיניות ולהסיט תקציבים מכליאה לחינוך".

● האם יש לכם מקרי מבחן מוכחים של העברת תקציב מאכיפת מאכיפת החוק לחינוך שהביאה לתוצאות חיוביות בפועל? האם אין הרבה יותר גורמים סביבתיים לעבריינות, פרט לחינוך לקוי?

"ראשית, לצערי, זה לא נוסה באופן רציני עד היום, ולכן קשה להגיד שיש מקרים שאפשר לראות את זה. זה נכון שחינוך הוא גורם סביבתי אחד מני רבים להפיכתו של אדם לפושע; ובכל זאת, יש מקומות בהם המערכת מתייחסת לילדים צעירים כעבריינים פוטנציאליים, שבקרוב בלאו הכי יהפכו לאסירים. מערכת שתשנה את צורת החשיבה שלה, יש לה יותר סיכוי למנוע את הגורל של הילדים הללו לגדול להיות פושעים. אם לא כולם, אז חלקם".

● גור מגידו

Scanned by CamScanner